

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARNING O‘QUV VA KOGNITIV KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH

Qozoqboyeva Husnora Xolvay qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti, talabasi

Toshpulatova Durdona Komiljon qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti, dotsent v.b.

durdonatoshpulatova93@gmail.uz

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15079113>

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada mustaqil ta‘lim haqida tushuncha beriladi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘quv kompetensiyasini shakllantirishda mustaqil ishning xususiyatlari haqida gap boradi.*

***Kalit so‘zlar:** Mustaqil ta‘lim, kognitiv kompetensiya.*

Bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘quv va kognitiv kompetensiyasini shakllantirishning samarali vositasi sifatida mustaqil ish g‘oyasini himoya qiladi: mustaqil ishning tarkibiy qismlari va shakllari ko‘rib chiqiladi; “Pedagogika” o‘quv fanining “Pedagogika fani va faoliyatiga kirish”, “Pedagogikaning umumiy asoslari” modullarini bo‘lajak o‘qituvchilar tomonidan o‘rganish jarayonida mustaqil ishlarni tashkil etish masalasi ochib berilgan. Mustaqillikni ilmiy va uslubiy ta‘minlashning dolzarbligi bo‘lajak o‘qituvchilarning ishi ustuvor e‘tibor bilan ko‘rsatilgan. Ushbu turdagi o‘quv faoliyatini tizimli tashkil etishdagi amaliy faoliyat, shuningdek, bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘zlari mustaqil ishlarni tashkil etish, mazmuni, texnologiyasi va tartibini bilish, uning o‘quv va kognitiv kompetensiyani shakllantirishdagi rolini tushunish zarurati. Boshqa asosiy vakolatlar qatorida kelajakdagi o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini aniqlash.

Mustaqil ish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligining eng muhim tarkibiy qismidir. Bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil ishi o‘quv jarayonining asosiy shakllaridan biri bo‘lib, o‘qituvchi ta‘limi mazmunining asosiy tarkibiy qismidir.

Shu bilan birga, mustaqil ish shakli, uni tashkil etish, shakl va usullari, bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘quv va kognitiv kompetensiyasini shakllantirish bilan bog‘liq holda, talabalarning mustaqil faoliyati natijalarini nazorat qilish o‘quv jarayonining kompleks tarkibiy qismi sifatida tan olinadi.

B.P.Esipovning fikricha, “mustaqil ish o‘qituvchi ishtirokisiz, lekin uning ko‘rsatmasi bo‘yicha buning uchun maxsus belgilangan vaqtda bajariladi, o‘quvchilar esa o‘z oldiga qo‘ygan maqsadga erishishga intiladilar, harakat qiladilar va u yoki bu shaklda o‘z ishlarining natijalarini ko‘rsatadilar. Aqliy va jismoniy (yoki ikkalasi birgalikda) harakatlar”.

P.I.Pidkasisti ta'kidlaydiki, “mustaqil ish mazmuni o'quvchilarning shaxsiy pozitsiyasi va atrofdagi voqelik hodisalarini baholashlari, shuningdek, boshqalardan mustaqil ravishda harakat qilish doirasi mavjudligini o'z ichiga olishi kerak”.

TA Ilyina nuqtai nazaridan, "mustaqil ish - bu o'qituvchining bevosita ishtirokisiz amalga oshiriladigan, kognitiv jarayonlar dinamikasining katta faolligi e'tirof etilgan frontal, guruh va individual o'quv faoliyatining bir turi".

L.G.Vyatkinaning ta'kidlashicha, “o'qitish vositasi mustaqil ish shakli bo'lib, bunda o'zlashtirishning o'ziga xos xolati aniq didaktik maqsad va vazifaga tegishli bo'lib, u muammoni xal qilishga qaratilgan bilim va ko'nikmalarning zarur xajmi va darajasini shakllantirishga yordam beradi. Cheklangan vazifalar sinfi va aqliy faoliyat darajasining boshlang'ich bosqichidan yakuniy darajasiga o'tish talabalarning o'z bilimlarini o'z-o'zini takomillashtirishga, ko'nikma va ko'nikmalarni ishlab chiqarishga bo'lgan munosabatini rivojlantirishga qaratilgan”. A.P.Tryapitsyna mustaqil ishni “bir xil” deb tushunadi. Talab darajasi rejalashtirilgan ta'lim faoliyati talabaning barcha tarkibiy qismlari bilan mustaqilligi - muammoni aniqlashdan tortib, nazorat, o'z-o'zini nazorat qilish va tuzatish ishlarini amalga oshirishgacha, oddiy turdagi ishlarni bajarishdan qidiruv xarakteridagi murakkabroqlarga o'tishgacha”.

Xorijiy fandagi “mustaqil ish” atamasi sinonim hisoblanadi. Fransiyada “individual ish” atamasi, Shveysariya va Avstriya mamlakatlarida “sokin ish” atamasi keng tarqalgan, Berlinda “bilvosita o'rganish” iborasi qo'llaniladi. “Mustaqil ish”, “individual ish” va “mustaqil ta'lim” tushunchalari Buyuk Britaniya va AQSHda qo'llaniladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, o'rganilayotgan hodisa aniq ilmiy ta'rifga ega emas va uning mohiyati ko'p bo'lib chiqadi. Bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-kognitiv kompetentsiyasini shakllantirish muammosiga kelsak, bu hodisa ham yetarli darajada ochilmagan. Mustaqil ishning to'laqonli tarkibi bizga mustaqil ish bo'lajak o'qituvchilarning ta'lim va kognitiv kompetentsiyasini samarali shakllantirishga yordam beradigan pedagogik sharoitlarni aniqlash imkonini beradi.

Ma'lumki, mustaqil ishlarni tashkil etishning auditoriya va sinfdan tashqari shakllari farqlanadi. Sinf mustaqil ishi o'qituvchining rahbarligi va nazorati ostida har xil turdagi nazorat, ijodiy, amaliy o'quv topshiriqlarini bajarishga qaratilgan. Bo'lajak o'qituvchilarning nazorat qilinadigan mustaqil ishi subyektlarning o'zaro ta'sirida amalga oshiriladi: talaba o'qituvchidan mustaqil ish uchun topshiriqlarni bajarish bo'yicha aniq ko'rsatmalar yoki tavsiyalar oladi. Shu bilan birga, mustaqil ishni boshqaradigan o'qituvchining pozitsiyasi xatolarni tuzatish jarayoniga bog'liq.

Institutda o‘quv jarayonini amalga oshirishda (ma‘ruzalar, seminarlar o‘tkazish va h.k.) ta‘lim va kognitiv kompetentsiyani shakllantirishda bo‘lajak o‘qituvchilarning auditoriya mustaqil ishining vazifalari mustaqil tushunish, ko‘rish, tinglash, qayd qilish, tushunish, “pedagogika” o‘quv fanidan “pedagogika fani va faoliyatiga kirish” va “pedagogikaning umumiy asoslari” modullari bo‘yicha taklif etilayotgan o‘quv materialini yodlash va takrorlash. Mustaqil ish uchun topshiriqlar va topshiriqlarni loyihalash o‘qituvchi tomonidan amalga oshiriladi. Bunday vazifalar kelajakdagi o‘qituvchilarning ta‘lim va kognitiv kompetentsiyasini shakllantirishning u yoki bu bosqichida juda samarali bo‘lishi mumkin. O‘sha paytda, bizning fikrimizcha, nafaqat auditoriyadagi mustaqil ish uchun o‘quv topshirig‘ining mazmuni, balki uni amalga oshirish jarayoni ham fundamental ahamiyatga ega.

Bu ishda sinfdan tashqari mustaqil ishlarda tarbiyaviy topshiriqlarni bajarish ham nazarda tutilgan. U bo‘sh vaqt rejimida o‘qituvchining yordamisiz bo‘lajak o‘qituvchilar tomonidan amalga oshiriladi. O‘quv va kognitiv kompetentsiyani shakllantirishga yo‘naltirilgan sinfdan tashqari mustaqil ishlar ma‘ruza davomida olingan nazariy materialni taxlil qilish, ma‘ruzalar tayyorlash, ijodiy topshiriqlarni bajarish va hokazolarga qaratilgan bir qator o‘quv vazifalarini nazarda tutishi mumkin. Mustaqil ish turlariga kelsak, ular juda xilma-xil ekanligini aytish kerak. Bu xilma-xillik mustaqil ish turlarini tasniflashga yondashuvlar turli parametrlarga asoslanganligi bilan izohlanadi.

Pedagogika fanida mustaqil ishlarni tasniflash asoslaridan biri didaktik maqsaddir.

Shunday qilib, B.P.Esipov mustaqil ishning quyidagi turlarini taqdim etadi: yangi bilimlarni o‘zlashtirish, bilimlardan foydalanish ustida ishlash; bilim, malaka va malakalarni takrorlash va tekshirish ustida ishlash va xokazo.

VI Zagvyazinskiy nuqtai nazaridan, "bilim manbai bo‘yicha mustaqil ish uchun topshiriqlarni bajarish og‘zaki va og‘zaki bo‘lmagan nutq, voqelik ob‘ektlari va ularning tasvirlari, o‘quvchilar tajribasi yordamida amalga oshirilishi kerak".

Mustaqil ish turlarining tasnifi o‘quv jarayoni ishtirokchilariga qarab qo‘llaniladi: individual, juftlik, guruh mustaqil ishlar. Bir qator tadqiqotchilarning fikricha (I.Ya.Lerner, A.A.Omarova, P.I.Pidkasisty, M.N.Skatkin) mustaqil ishlarga topshiriqlarning mustaqillik darajasi, evristik va murakkabligi nuqtai nazaridan muhim ahamiyat beriladi.

T.A.Ilyina mustaqil ishining murakkab xususiyatlari eng to‘liq va asosli tarzda taqdim etilgan. U talabalarning mustaqil faoliyatini amalga oshirish jarayonini tasniflashni taklif qilib, taksonomik mezon (tan olish, ko‘paytirish, tanlash,

o‘zgartirish, ijodkorlik) bo‘yicha o‘quv topshirig‘ining shakllariga e‘tibor qaratadi. Xuddi shu fikrni o‘qitish bosqichlariga (yangi material bilan tanishish, tushunish va qo‘llash) rioya qilishda ham kuzatish mumkin. Topshiriq shakllari sinfdan va darsdan tashqari ishlarni nazarda tutadi. Javoblarni yozma, og‘zaki, amaliy shaklda taqdim etish talabalarning qamrab olinishini hisobga olgan holda, tavsiya etiladi, ular bilan mashg‘ulotlar frontal, guruhda, individual ravishda o‘tkazilishi mumkin.

Shunday qilib, pedagogika fanida mustaqil ishlarni tasniflash uchun asoslar ushbu hodisaning o‘ziga xosligi bilan bog‘liq holda yetarlicha batafsil keltirilgan. O‘quv faoliyatining ushbu turi mustaqil ish sifatida institutda o‘quv jarayonini tashkil etish jarayonida asosiy yo‘nalishlardan biri ekanligidan kelib chiqqan holda, bizning tadqiqotimizda bu yangi bilimlarni o‘zlashtirishga qaratilgan maqsadli, tizimli faoliyat bo‘lib, o‘quv jarayonidan tashqarida amalga oshiriladi.

Xulosa qilib shuni alohida ta‘kidlash kerakki, bo‘lajak o‘qituvchilarning sinfdan tashqari mustaqil ishi uchun o‘quv vazifalari mazmunini ishlab chiqish va amalga oshirish, birinchi navbatda, kognitiv tajribani oshirishga qaratilgan bo‘lib, u ma‘lumotlar miqdorini ko‘paytirishga kamaymaydi, balki shaxsiy va kasbiy mahoratga hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar

1. Esipov, Talabalarning mustaqil ishi / Esipov. Uchxudgiz, 2009 .—239b
2. Ilyina, T. A. pedagogika: ma‘ruzalar kursi / T. A. Ilyina. – Ta‘lim, 1984 .- 496
3. Zagbyazinskiy, B. I. pedagogika: oliy kasbiy ta‘lim talabalari muassasalari uchun darslik / B. I. Zagvyazinskiy, I. N. Emelyanova. - Akademiya, 2012. - URL: xttx: //www.maei.ru. - Matn: elektron.
4. Toshpulatova D.K. The role of mental arithmetic in improving mathematical literacy in primary school // International Scientific Journal Theoretical & Applied Science Published – AQSH, 2019 – B. 184-186 (Impact Factor: 6.630, <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2019.12.80.37>).
5. Toshpulatova D.K. Effective development of logic thinking of primary school students on the basis of integrative approach // Galaxy international interdisciplinary research journal – Ispaniya 2022 – B. 635-637 (Impact Factor: 7.7, <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/1098>).